

DEEL I

DE BESPREKINGEN

VAN VOLKSKUNDE NAAR ETNOLOGIE: NIET MEER ZOALS VROEGER, MAAR HOE DAN WĒL?

Jan ART

Dit boek wil een voorstelling geven van de wijze waarop in Nederland vroeger de volkskunde werd, en vandaag de etnologie wordt beoefend. Met dat laatste wordt meteen getracht die etnologie te positioneren binnen het -inderdaad drukbezette- cultuurwetenschappelijke veld. De nadruk ligt niet alleen in de twee inleidende historische hoofdstukken maar ook in de daaropvolgende thematische, erg op het terugblikken, en dit gewicht van het verleden weerspiegelt zich ook in de titels van de delen 3 tot 7, die nog sterk aanleunen bij de oude volkskundige canon: het gaat over dingen, feesten, religie, vertellen en zingen. Er valt dus alvast veel te leren over wat er onder de naam 'volkskunde' aan wetenschappelijke bedrijvigheid in Nederland werd ontplooid - en ik ben daarvan onder de indruk. De nieuwe marsrichting echter die de heropbloeiende Nederlandse volkskunde alias etnologie wil inslaan is me niet zo duidelijk en lijkt ook de beoefenaars zelf voor verscheurende keuzes te plaatsen. Wat ik van die nieuwe koers begrepen heb komt hierop neer. De lange historische aanlopen brengen niet alleen een overzicht, maar geven ook een kritiek op het vroegere werk. Die kritiek komt veelal neer op het oude leidmotief dat de 'oude' volkskunde meer leert over de volkskundigen van toen dan over het onderwerp van hun opzoekingen. Ze werden gedreven door ideologische voorin-genomenheden die hun blik vertroebelden, en de lezer mag uit die kritiek besluiten dat de huidige generatie

etnologen niet in die fouten wil hervallen. Het is daarom dat men het beladen 'volks'-kunde wil omruilen voor het meer afstandelijke 'etnologie': 'een kritische cultuurwetenschap bij uitstek geschikt om door middel van nauwkeurig contextueel onderzoek inzicht te verschaffen in processen van symbolische betekenisgeving ...[en] in staat om...ideologische constructies te helpen demonteren' (pp.64-65). Kortom: men wil af van alle associaties die het woord 'volks-' in zijn verschillende samenstellingen placht op te roepen en voortaan 'kritische wetenschap' beoefenen. Meteen wordt echter de belangrijkste drijfveer -het beschrijven en bewaren van de met ondergang bedreigde ware Nederlandse volksaard- van zowat alle vroegere onderzoek afgewezen. Wat stelt men in de plaats? Want, daarover zijn we het toch eens, ook de 'kritische cultuurwetenschap' heeft zoals alle wetenschap waardegeladen doelstellingen. Toen Voskuil in 1984 droomde van een 'waardevrije wetenschap' dacht hij op de eerste plaats aan een volkskunde die in plaats van te mystificeren zou demystificeren (cfr. het midwinterhoornblazen), 'deconstrueren' zegt men vandaag- en dat is op zichzelf een ideologisch geladen doelstelling. Het ziet er naar uit dat de nieuwe generatie etnologen hetzelfde beoogt en i.p.v. de continuïteit van de 'Nederlandse volksaard' te benadrukken juist het geconstrueerde, contextgebonden karakter van volksgebruiken in het licht wil stellen - het omgekeerde eigenlijk van wat vroeger

werd nagestreefd. Waardegeladen wetenschapsbeoefening hoeft niet per se fout af te lopen, wel integendeel. Het is pas vanuit een geëxpliciteerde stellingname dat men verbanden kan aanwijzen en de verschillende elementen die in 'processen van symbolische betekenisgeving' aan het werk zijn, kan situeren en tegen elkaar kan afwegen. Het aldus geproduceerde betoog kan dan door de lezer op zijn coherentie gecontroleerd worden. Zogenaamd 'waardevrije' wetenschap raakt niet veel verder dan (ondanks alles theoriegeladen) beschrijving, in het beste geval komt ze toe aan begrip, 'inzicht', maar zelden aan verklaring, in termen van oorzaak en gevolg. Dit laatste is een verwijt dat aan vele door de historische antropologie geïnspireerde werken kan gericht worden: de betekenis, zelfs de verschillende betekenislagen van bepaalde fenomenen worden wel duidelijk gemaakt, maar wie of wat bepaalt dat juist die betekenis als de dominante wordt gezien, of waarom betekenissen verschuiven doorheen ruimte en tijd - op die vragen krijgt men zelden antwoord. Het ontbreekt m.a.w. aan een breder verband, aan een zicht op het betekenisgevings-systeem, aan een uitgewerkte definitie van cultuur. En dat mis ik ook in dit boek. Het nut van duidelijke definities en stellingnames wordt m.i. afdoende bewezen door het oeuvre van degenen die zich achter het banier van de 'cultural studies' hebben geschaard. Ook zij laten zich in met 'de bestudering van breed gedragen cultuurverschijnselen in hun historische, sociale en geografische dimensie, waarbij ze deze dimensies opvat[ten] als dynamische, groepsgebonden processen van betekenisgeving en toeëigening' (p. 9). Ze nemen echter niet alleen meer dimensies in overweging (ook bv. economische), ze doen dit ook met een duidelijk waardegeladen doelstelling: het tegengaan van de stereotypering en dus het bevorderen van de emancipatie van minderheids- of achteruitgestelde groepen, het wijzen op het geconstrueerde en dus herzienbare karakter van door velen nochtans als 'natuurlijk' beschouwde repre-

sentaties. (1) Zo komen in de door Stuart Hall geredigeerde serie 'Culture, Media and Identities' (2) zowel de Sony Walkman, 'Cultural Representations and Signifying Practices', 'Production of Culture and Cultures of Production' als consumptie, media en regulatie ter sprake - kortom de hele kringloop waarbinnen cultuur tot stand komt. Het is aan dergelijk 'Gesamtbild' dat de nieuwe Nederlandse etnologen naar mijn mening behoefte hebben, zeker wanneer ze zichzelf tot doel stellen ook de actuele 'volksgebruiken' te bestuderen zoals daar zijn de disco, het hooliganisme of - waarom niet? - 'charivareske' fenomenen zoals de 'spontane' betogingen tegen de inplanting van een opvangcentrum voor asielzoekers in een Vlaamse gemeente. Wil de etnologie in Nederland inderdaad uitgroeien zoniet tot de koningin dan toch zeker tot de ontmoetingsplaats van de vele cultuurwetenschappen, dan zal ze hiervoor een prijs moeten betalen: kiezen voor een waardegeladen en probleemgerichte aanpak vanuit een geëxpliciteerde cultuuropvatting, ook al betekent dit het wat op de achtergrond laten van de nu hoofdzakelijk door filologen, historici en heemkundigen allereerste opgebouwde expertise. Nieuwe vanuit de actualiteit vertrekkende probleemstellingen vergen immers ook andere deskundigheid: die van sociologen en psychologen bv., wier inzichten in de 'klassieke' volkskunde tot nu toe weinig benut werden. Maar dergelijke worteling in de actualiteit zou meteen een duidelijke profilering van de 'nieuwe' volkskunde met zich meebrengen.

Kortom, ik vind dit boek erg goed waar het erop aankomt een overzicht te bieden van wat de Nederlandse volkskunde geweest is, maar minder overtuigend wanneer het over het huidige en geplande onderzoek gaat. Daar lijkt de Nederlandse etnologie nog wat de gevangene van zijn verleden, en wordt de erfgenaam door de erfenis geërfd. Men wil het definitief over een andere boeg gooien, maar aarzelt toch om de mooie, oude schepen te verbranden. Die tweeslachtigheid heeft veel

te maken met de doelstelling van de auteurs die een introductie en dus een overzicht van de onderzoekstraditie wilden geven. Het toekomstperspectief, en datgene wat naar mijn aanvoelen de jongere etnologen bezielt, (3) komt hierdoor wat in de verdrinking. Dit had kunnen vermeden worden door niet één, maar twee boeken te maken: één over de geschiedenis van de volkskunde en één over het huidige lopende onderzoek, met een uitgewerkte inleiding over wat onder cultuur verstaan wordt en op welke vragen de 'nieuwe' volks-

kunde een antwoord wil geven, gevolgd door enkele etnologische case studies. De koerswending t.o.v. het verleden zou er des te duidelijker door geworden zijn, en het werk van de onmiskenbaar getalenteerde jonge onderzoekers van vandaag, die nu nogal wat bladzijden aan hun voorgangers hebben moeten besteden, zou er beter door tot zijn recht zijn gekomen. Maar men mag niet alles tegelijk willen en ach, de stuurlui aan de Vlaamse wal hebben makkelijk praten...

NOTEN

1. cfr. BARKER (Chris). *Cultural Studies. Theory and Practice*. Londen, Sage Publication^s, 2000.

2. Sage – Open University, 1997.

3. HENKES (B.). Omzien in verwondering. Engagement en distantie op het raakvlak van volkskunde en geschiedschrijving. *Volkskundig Bulletin*, 26, 2000, 1, p. 63-68.